

# Alguns moments crítics de la història d'Andorra

Albert Villaró i Boix

Historiador. Coordinador de recerca històrica, Andorra Recerca + Innovació.  
albert.villaro@mac.com

Resum

## Alguns moments crítics de la història d'Andorra

Les històries dels països són plenes de moments delicats. La història d'Andorra no és gaire diferent. Però sí que hi ha certes particularitats, dictades per la natura especial del Copríncipat. L'equilibri entre senyors, que tanta estabilitat va donar, ha travessat periòdicament per sacsejades i moments de dubte i de conflicte. Aquest article vol ser un breu repàs —un índex, incomplet però significatiu— per alguns d'aquests episodis.

Resumen

## Algunos momentos críticos de la historia de Andorra

Las historias de los países están llenas de momentos delicados. La historia de Andorra no es muy distinta. Pero sí que hay ciertas particularidades, dictadas por la naturaleza especial del Copríncipado. El equilibrio entre señores, que dio tanta estabilidad, ha atravesado periódicamente por sacudidas y momentos de duda y de conflicto. Este artículo quiere ser un breve repaso —un índice, incompleto pero significativo— por algunos de estos episodios.

Résumé

## Quelques moments critiques de l'histoire d'Andorre

Les histoires des pays sont pleines de moments délicats. L'histoire d'Andorre n'est pas très différente. Mais il existe certaines particularités, dictées par la nature particulière du Co-principauté. L'équilibre entre seigneurs, qui a donné tant de stabilité, a été périodiquement traversé par des chocs et des moments de doute et de conflit. Cet article se veut une brève revue —un index incomplet mais significatif— de certains de ces épisodes.

Abstract

## Some critical moments in the history of Andorra

The histories of countries are full of delicate moments. The history of Andorra is not very different. But there are certain particularities, dictated by the special nature of the Co-Principality. The balance between lords, which gave so much stability, has periodically been crossed by shocks and moments of doubt and conflict. This article aims to be a brief review —an incomplete but significant index— of some of these episodes.



Andorra tothom té més o menys interioritzat que la independència del país no ha estat un regal ni una benedicció divina, sinó que ha estat el producte d'una cadena de

processos històrics complexos i, moltes vegades, del tot aliens a la voluntat dels andorrans. La sobirania de les Valls s'ha hagut de defensar moltíssimes vegades davant d'amenaçes i incidències externes, i també sacsejada per dissensions i conflictes interns.

Aquest article, que serà breu en extensió, vol ser només un recordatori sintètic, un avís per a navegants, d'alguns dels moments en què la sobirania andorrana ha estat en risc. Per ser més clars, episodis de la història en què Andorra ha estat a punt de desaparèixer, absorbida per alguna de les potències veïnes.

Que hagi estat el Regne d'Espanya el que més ocasions, oportunitats o temptacions hagi tingut no es deu a la coincidència ni a la malvolença especial dels veïns del sud, sinó a la pura geografia. La facilitat de comunicacions i d'accés, combinada amb els processos històrics propis de la monarquia hispànica ha fet que les velleïtats annexionistes hagin estat molt més pronunciades que no pas les que es van exercir per la part francesa i que sobretot es van materialitzar en les pretensions sobre la Solana i, com veurem, en la pressió sobre la frontera amb l'afer de les ràdios, però que en general no van passar de bloquejos i amenaces.

No voldria ofegar aquest article amb un oceà d'aparell crític. Qualsevol immersió en la bibliografia específica de cada moment ens donarà tots els detalls necessaris per contextualitzar com s'escau cadascun dels moments que s'hi descriuen. La voluntat és la d'oferir un fresc, un recordatori, que probablement serà incomplet o ajustable,

perquè han estat diverses les gradacions en què es van aplicar les amenaces. En qualsevol cas hauria de poder servir perquè ens serveixi de recordatori que la llibertat és guanya cada dia. I que la sobirania d'Andorra s'ha preservat durant tants segles gràcies sobretot a l'habilitat dels seus dirigents, i molt especialment els membres del Consell General, que van saber aplicar la prudència i l'astúcia a parts iguals, segons la necessitat. En definitiva, a fer el que sempre se n'ha dit —i no precisament en termes elogiosos «fer l'andorrà». Aquesta ha estat potser la pràctica de filosofia política més ben arrelada, més fina i precisa que s'ha aplicat al llarg dels segles, i la que ha donat sens dubte més bons resultats.

Entre els exercicis purament teòrics i les accions bèl·liques ja perfectament planificades hi ha tot un ventall de matisos. Diu el catecisme que els pecats poden ser de pensament, paraula, obra o omissió. Si considerem, des de la nostra perspectiva, que qualsevol intent d'incorporació o d'assimilació és un acte contra la moltes vegades fràgil independència d'Andorra bé els haurem de relacionar tots. Demano d'entrada disculpes per les omissions i les imprecisions que hi pugui haver, o per haver sobrevalorat alguna amenaça que només va ser foc d'encenalls. Aquest escrit ha de ser contemplat i jutjat tan sols a l'índex del que podria ser una obra molt més extensa i ben documentada. Se'm perdoni, doncs, aquest petit exercici d'heterodòxia formal però que pot servir —i així ho espero— per tenir una petita guia d'un camí ple de dificultats, que avui semblen feliçment superades però que, com totes les lliçons del passat, han de ser degudament recordades.

Comencem, doncs i —com que hem de marcar un punt de partida, una ratlla a terra— ho farem a partir del primer pariatge, el del 1278.

### **1. Un conflicte dinàstic: les pretensions de Maria de Lluna**

El rei d'Aragó, Joan el Caçador, va morir el 1396. La successió es va disputar entre Martí l'Humà i Joana d'Aragó. Maria de Lluna, va ser reina regent d'Aragó entre 1396 i 1397, durant les campanyes per sufocar les revoltes sicilianes a Sicília del seu marit, Martí l'Humà, que havia esdevingut rei a la mort sobtada de Joan el Caçador —

germà de Martí. En aquell moment, el Comte Mateu I de Foix, que s'havia casat amb Joana d'Aragó, la filla del Rei difunt, va preparar una invasió del principat de Catalunya per fer valdre els seus drets dinàstics. Amb unes forces de cinc mil homes va penetrar per la Noguera Pallaresa, amb la intenció de passar a la vall del Segre, on els va combatre el Comte d'Urgell. Maria de Lluna, un cop el pretendent foixenc va fugir cap a Navarra i Bearn, el Comte Mateu, va exigir als andorrans la Quèstia i l'Homenatge, però va desistir per la intervenció del Bisbe Galceran de Vilanova.

### **2. Inquisidors i hugonots**

Hi va haver un temps, a la segona meitat del segle XVI, en que els Coprínceps per la part de Foix eren calvinistes — Joana d'Albert (1555-1572) i Enric II de Foix (1572-1610). Les guerres de religió van sacsejar França i, de retruc, van tenir repercussió a Andorra. El Copríncep Episcopal, Andreu Capella, va introduir el Tribunal de la Inquisició a Andorra per combatre els heretges, però els familiars de la Inquisició es van extralimitar en les seves competències i fins i tot van voler usurpar competències que eren pròpies del Consell General. Ja com a rei de França, Enric IV va ordenar l'expulsió dels inquisidors d'Andorra.

Bandes armades d'hugonots (així es denominava als membres de l'Església Protestant Reformada de França) van penetrar dins de les Valls i van saquejar les esglésies parroquials de Canillo i d'Andorra.

### **3. El rei usurpador**

El 1642, durant la guerra dels Segadors, en què es van enfrontar França i Espanya amb el reffons de la separació de Catalunya, la seu episcopal d'Urgell estava ocupada pel Pau Duran, partidari acèrrim de Felip IV. El Bisbe s'havia enfrontat al canonge Pau Claris —President de la Generalitat— que havia pactat amb Lluís XVI el suport a una República Catalana, i va ser expulsat del Bisbat. Aquest fet el va aprofitar el rei francès per exercir en solitari la Consenyoria, fins l'any 1652, quan el Bisbe Baturell va tornar a ocupar les seves funcions.

### **4. El duc de Noailles i el Pui d'Olivesa**

A les darreries del segle XVII va esclatar una nova guerra

entre les monarquies espanyoles i franceses —en van dir la guerra dels Nou Anys. El 1691 el Duc de Noailles va sortir de Versalles amb un gran exèrcit, amb l'objectiu de capturar la plaça de Castellciutat des de la Cerdanya, com a primer pas per avançar en direcció a la costa. Des de Bellver els francesos van obrir l'anomenat «camí dels canons», per portar l'artilleria amb la que combatrien les fortificacions. L'any següent, una companyia de miquelets del baró de Preu va ocupar el Pui d'Olivesa, a la parròquia de Sant Julià, amb l'objectiu de controlar el pas de les tropes franceses. El Síndic Calvó va haver d'enviar negociadors per pactar-ne la retirada, amb la condició d'impedir que s'hi estessin els francesos.

### 5. Quasi neutrals

Durant la Guerra de Successió —que enfrontava filipistes contra austriacistes per ocupar la Corona d'Espanya (1705–1714)— Andorra va haver de navegar entre aigües tèrboles, proclamant obediència als dos aspirants al tron segons el decurs de la guerra. El 1710, per culpa del pas de miquelets catalans per Andorra va fer que França imposés unes grans sancions econòmiques, que van posar en risc l'economia del país.

### 6. Cordó sanitari

El 1720, un cop acabada la guerra, la declaració d'un brot de pesta bubònica a la ciutat de Marsella va fer que, amb els francesos establint un cordó sanitari al nord i els espanyols un altre al sud, Andorra quedés aïllada i ofegada econòmicament, fins que el Consell General va negociar amb els dos països per permetre el comerç.

### 7. El plet de l'Audiència

Les noves autoritats borbòniques van exigir a les andorranes que demostressin quines eren les arrels de la sobirania de les Valls i l'origen dels privilegis comercials i duaners que volien que el nou rei ratifiqués. Va ser un procés llarg i complex, que va posar a prova les habilitats negociadores del Consell.

### 8. Lliures de tota càrrega feudal

L'agost de 1793 els delegats andorrans van pujar a Foix a

lliurar, com era costum, la quèstia. El comitè revolucionari que els va rebre els va dir que ja podien tornar cap a casa amb els diners, perquè els nous temps els havien alliberat de tota càrrega feudal i eren, per tant, lliures. Lluny de celebrar aquesta no volguda llibertat, les autoritats andorranes van treballar incansablement per restituir l'*statu quo* anterior, conscients que una Consenyorria coixa portaria, de manera indefectible, a la desaparició d'Andorra. Els contactes diplomàtics van tenir èxit i, el 1806, un Decret imperial de Napoleó va restablir els antics vincles: nomenament d'un veguer, recepció de la quèstia i avantatjoses condicions per al comerç.

### 9. Francisco de Zamora i el regiment portuguès

Don Francisco de Zamora, *alcalde del crimen* a l'Audiència de Barcelona, va fer una expedició a Andorra el 1788, on va tractar amb el Síndic don Guillemet Areny i amb mossèn Puig, autor del *Polítar Andorrà*, una adaptació de *Manual Digest*. La missió secreta de Zamora era la de crear una xarxa d'informadors —vaja, d'espies— al llarg de la frontera amb França, a punt per a l'esclat de la revolució. També li preocupava la condició lliure d'Andorra. Quan va esclatar la Guerra Gran entre Espanya i la França de la Convenció, el 1793, va preparar amb el governador del Castell de Ciutat, el general Gregorio de la Cuesta, i amb tota mena de detalls, la invasió d'Andorra, que hauria de ser realitzada amb uns batallons francesos que van desembarcar a Roses l'octubre de 1794. Però l'arribada de l'hivern va aturar el moviment de les tropes. A la primavera següent, el signe de la guerra havia canviat i la invasió ja no va ser considerada necessària.

### 10. El general Doppet i les vaques de la Solana

En aquell mateix context bèl·lic es va produir el cas de la Solana. En aquest territori de vessant atlàntic, que forma part de les parròquies d'Encamp i de Canillo i que va ser objecte de segles i segles de disputes judicials amb les comunes de Merens i l'Ospitalet, l'exèrcit francès hi tenia centenars de caps de bestiar, que van ser robats pel Menut de Prullans, un ardit miquelet cerdà, que els va conduir fins a Castellciutat, Valira avall. Empipat, el general Doppet, des de Montlluís, va enviar un nombrós contingent de tropes

franceses que van arribar fins a Soldeu, al mateix temps que demanava explicacions al Síndic de les Valls que, amb tota la flegma, va respondre que no se n'havien adonat del pas del bestiar perquè ho havien fet de nit. Doppet —que era un metge interessat en el magnetisme animal, autor d'obres llibertines— no va tenir més remei que cridar els soldats a les casernes.

### 11. Antoni Valls i la *Memoria acerca la soberanía*

El 1820, Antoni Valls, personatge nascut a la Seu el 1777, amb una singular biografia que podria ocupar, tota sola, un llibre sencer, va publicar a Barcelona la *Memoria acerca de la soberanía que corresponde a la nación española en el valle de Andorra como parte integrante de la provincia de Cataluña*. L'opuscle, breu en extensió però amb una gran càrrega política, va ser tramès i pres en consideració el 1821 a les Corts espanyoles. El mes d'agost, el cap polític de Catalunya, Antonio Remón Zarco del Valle va transmetre als Síndics andorrans una carta en què els demanava li enviessin la relació de pobles, productes, indústries i també l'estat de les relacions duaneres amb França, amb la intenció d'incorporar les Valls a l'Estat espanyol. Aquesta carta —que anava acompanyada d'una còpia de la *Memoria* del capità Valls era, ras i curt, l'anunci d'una absorció. Les autoritats andorranes, recolzades en tot moment pel Veguer francès, Pierre-Roch Roussillou, van recórrer a tots els mecanismes diplomàtics imaginables, fins que la intervenció de l'ambaixador francès a Madrid va contenir —momentàniament— les ambicions espanyoles. Roussillou, com a resposta a l'opuscle de Valls, va publicar (de manera anònima) una magnífica resposta: *De l'Andorre* (Tolosa, 1823).

### 12. Andorra, refugi de reialistes

L'agost de 1822 es va instaurar a la Seu la Regència d'Urgell, un govern provisional que reclamava el retorn a l'agenda absolutista de Ferran VII. Destacats membres de la comunitat liberal van trobar acollida a Andorra. El somni de la Regència —liderada pel bisbe de Menorca Jaume Creus, el marquès de Mataflorida i el baró d'Eroles— va durar poc, perquè el govern espanyol va enviar el temible general Antonio Espoz y Mina, un veterà de la guerra del

Francès. Durant la tardor del 1822 va ocupar la Seu i el febrer del 1823 les fortaleses. Refugiats reialistes, doncs, van prendre el camí d'Andorra, entre els que hi havia el Bisbe, Bernardo Francès. Des de Casa Areny d'Ordino va escriure una molt sentida carta al Copríncep Francès, en aquell moment Lluís XVIII, on exposava que no se sentia segur a Andorra per les tropes liberals, que podien penetrar en qualsevol moment a Andorra. Fins que no es demostrés el contrari, aquesta és la primera carta tramesa entre Coprínceps que coneguem. L'amenaça es va esvaïr quan el Bisbe i el Capítol van passar a França.

### 13. Corredisses carlines

El període comprès entre els darrers anys del regnat de Ferran VII i la fi de la primera guerra Carlina (1833-1840) van ser extremadament delicats per al manteniment de l'equilibri neutral andorrà. Les Valls es van convertir en espai de refugi, zona de pas de tropes i armes: una mena de santuari carlí —emparat per la població i per les cases més fortes— que les autoritats espanyoles van combatre amb energia. Una de les providències va ser el nomenament d'un Comissionat Especial, destinat dins del país, amb la missió de perseguir carlins refugiats a Andorra. El primer que s'hi va estar va ser Fidel Periu, àlies el Quatre Ulls, entre 1834 i 1837. Tot i que soldats de la partida del Ros d'Eroles el van segrestar a Canillo el gener del 34, quan el van alliberar va negociar amb el Consell General l'aprovació —el desembre d'aquell mateix any— el conegut com a *Edicte d'Abstenció*, un document on es limitava l'armament de la població andorrana, i perseguia amb molta contundència els que acollissin refugiats o prenguessin les armes en favor de la facció carlina. Un dels mecanismes recurrents que tenien els militars espanyols per pressionar els andorrans era l'embargament de ramats que passaven l'hivern a l'Urgell i el bloqueig de la frontera, que van aplicar —o van amenaçar en aplicar— diverses vegades. En un moment en què el Bisbe Guardiola estava a l'exili a Montpeller (i la Quèstia es pagava al Bisbe d'Albi), el buit de poder el va assumir el Consell General, que va actuar *de facto* com a únic interlocutor en uns moments delicadíssims.

#### 14. Ulrich i l'artilleria

Acabada la guerra es va nomenar un nou Comissionat, el militar suís Bonifacio Ulrich, que també tenia la missió de perseguir els carlins refugiats. Es va ratificar l'edicte del 1834, però es va ampliar amb una clàusula que permetia l'entrada de tropes. A més, Ulrich va dissenyar un pla per ocupar militarment Andorra, on postulava que, amb dues peces d'artilleria —una davant de Casa de la Vall i l'altra davant de Casa Guillemó— n'hi hauria prou per espantar els andorrans, que no estaven acostumats a les canonades. Amb el retorn del Bisbe i dels Veguers (França es va situar en un discret segon pla) es van acabar les velleïtats dels liberals espanyols.

#### 15. Els matiners

La segona guerra carlina —l'anomenada dels Matiners— va tenir lloc entre 1846 i 1849. Andorra va tornar a exercir el seu paper de refugi i plataforma, amb partides com la del Ros d'Eroles campant amb una relativa llibertat. Va ser en aquest moment quan el capità general Manuel Gutiérrez de la Concha va envair Andorra amb tres batallons per fer fora les partides carlines, al mateix temps que, com els francesos un segle abans, va aplicar greus sancions econòmiques als andorrans.

#### 16. Més teòrics

La segona meitat del segle XIX va ser més tranquil·la pel que fa a moviments bèl·lics, malgrat la gran implicació del Bisbe Caixal i del Síndic don Guillem d'Areny—Plandolit en favor dels carlins. Però es van continuar publicant discursos teòrics on es postulava la incorporació d'Andorra a Espanya. El més contundent potser va ser el de Juan María Sánchez de la Campa: *El valle de Andorra. Examen crítico del origen, naturaleza y circunstancias de los privilegios que disfrutaban los andorranos, y de los perjuicios que irrogan al Tesoro, a la Agricultura, al Comercio y a la Industria Nacional* (Lleida, 1851). Va ser potser la darrera gran formulació teòrica sobre l'absorció que es va publicar. Al llarg d'aquesta segona meitat del segle es va produir una pacífica lluita entre França i Espanya per augmentar la influència sobre Andorra, sense intents explícits d'assimilació, però amb un ambient intern de descontentament i revoltes.

#### 17. L'amenaça fantasma

Durant els primers mesos de la Guerra Civil espanyola es va especular amb una imminent invasió per part dels milicians, als que no els hauria costat gaire penetrar al país a la recerca de refugiats —inclòs el Bisbe Benlloch— amb la connivència de treballadors radicalitzats de FHASA. Tot i que es van fer córrer rumors en aquest sentit (i això va justificar el retorn dels gendarmes del Coronel Baulard) sembla que aquesta invasió no es va tractar mai de manera pràctica, com ha demostrat l'historiador Pau Chica. El bloqueig de la frontera amb França per la neu durant l'hivern, i el ferri control republicà per la frontera sud van provocar grans problemes de subministrament, que les autoritats andorranes —amb el Síndic Cairat al davant— van haver de resoldre amb astúcia i pragmatisme. El 6 de febrer, amb l'arribada de les tropes del capità Aguirre a la frontera, no es va produir —com alguna font havia insinuat— cap intent de penetració cap Andorra.

#### 18. La guerra de les ones

Ja hem vist com el tancament de la frontera era un mecanisme contundent per doblegar la voluntat dels andorrans. Durant un episodi de la llarga “guerra de les ràdios”, el Copríncep Auriol va decretar el tancament de la frontera amb França durant uns mesos de l'any 1952, després que l'Assemblea Magna decidís embargar les instal·lacions de Sud Radio, que havia estat instal·lada sense autorització com a resposta a la continuació de les emissions de Ràdio Andorra.

Després d'aquest darrer bloqueig —parcial— d'Andorra, va ser la pandèmia del Coronavirus, el 2020, la que va afectar la permeabilitat de les fronteres. Nous temps, nous enemics.

#### Una mica de bibliografia bàsica

*Andorra, un profund i llarg viatge*. (2009) Andorra la Vella: Govern d'Andorra / Fundació Crèdit Andorrà.

ARMENGOL, Lúcia. *Aproximació a la història d'Andorra*. Andorra la Vella: Institut d'Estudis Andorrans, 1983 [Perpinyà, Institut d'Estudis Andorrans, 1989].

BELENGUER, Ernest (dir.); Susanna VELA, (coord.). (2005) *Història d'Andorra. De la prehistòria a l'edat contemporània*. Barcelona: Edicions 62.

- DALMAU DE BAQUER, Lluís. (1849) *Historia de la república de Andorra*. Barcelona: Pablo Riera.
- FITER, Ignasi. (1874) *Historia y novena de Nostra Senyora de Meritxell, patrona general de las Valls d'Andorra, venerada en lo seu santuari situat en lo terme de la parròquia de Canillo*. Barcelona: Tipografia Catòlica.
- FITER, Ricard. (1970) *Episodis d'història andorrana*. Sant Julià de Lòria: Edicions andorranes.
- GUILERA, Josep Maria. *Una història d'Andorra*. Barcelona: Aedos, 1960 [Trempl, Garsineu, 2003].
- GUITART VIDAL, Josep Maria. (1985) *Història d'Andorra*. Barcelona: Antalbe.
- JUNOY, Tomàs. Relació sobre la Vall de Andorra. Tolosa: Imprimerie de Ph. Montaubin, 1838, [Andorra la Vella, Govern d'Andorra, 1995].
- PALAU, Montserrat. *Andorra*. Barcelona: Selecta, 1953 [1967].
- RIBERAYGUA, Bonaventura. *Les Valls d'Andorra, Recull documental*. Barcelona: Bosch, 1946. [Col. Andorra Històrica i Literària, 8, Andorra la Vella, Promocions Literàries, 1985].
- ROUSSILLOU, Pierre Roch. *De l'Andorre*. Tolosa: F. Vieusseux, 1823 [Andorra, Ministeri d'Afers Exteriors, 2005].
- GUILLAMET, Jordi. (2009) *Nova aproximació a la història d'Andorra*. Barcelona: Institut d'Estudis Andorrans / Altaïr.
- VERGÉS, Oliver. (2016) *Història d'Andorra en onze claus*. Andorra la Vella: Anem.
- VILLARÓ, Albert. (2013) *Nova descripció del principat i valls d'Andorra*. Andorra la Vella: Editorial Andorra.